

A SZEGEDI HAGYOMÁNY

A krónikások ellentmondó adatokat hagytak ránk. Istvánffy Miklós azt állította, hogy Dózsa serege elkerülte Szegedet. A sáncsal és árokkal körülvett Palánk és háromezer (?) védelemre kész halász készítette volna erre a kereszteseket. E szerint Szeged népe szemben állott volna Dózsa fölkelésével. Istvánffy azonban nem volt kortárs, a parasztháború után született, krónikáját hallomásból, a győztes Zápolya-barát földesurak nézőpontjából írta. A kortárs krónikáiról, Szerémi György és Verancsics Antal tudósításai arról szólnak, hogy Szeged népe szép számmal kivette részét Dózsa seregében a harcokból. A sereg egyik oszlopa, Mészáros Lőrinc vezetésével Szegeden kelt át a Tiszán, hogy Csanád alatt Dózsa csapataival egyesüljön.

Szeged ezekben az években — mint az 1522. évi tizedjegyzék gazdaság- és társadalomtörténeti elemzése mutatta — a legfejlettebb magyar mezőváros volt. Viszonylag kisszámú iparos- és kereskedőréteg, szintén csekély földművelő mellett föltűnően sok, a lakosság felénél több a földtelen zsellér. Míg egyfelől a polgárság a szerémségi borokból és a környékbeli pusztákon legeltetett óriási juhállományból (1526-ban a török 70 ezer birkát hajtott el innen!) páratlan gazdaságra tett szert, másfelől hatalmas föld nélküli réteg keletkezett. Ez a társadalmi ellentét meghatározta Szegednek a Dózsa-mozgalomhoz való kettős viszonyát: a jómódú polgárság rettegte a kereszteseket, a zsellérség pedig reménykedve állott Dózsa táborába.

A Dózsaival ugyancsak nem rokonszenvező Verancsics írta a parasztháború mozgalmának kezdeteiről: „Pestről kiindulva, jűve Szegedre, és kezdé nagyon

sok kereszteseket, hajdúkat, latrokat hozzája gyűjteni, és a szegedieket mellé felvenni, minden urat, vitélő nípét kezdé nyárra vonatni, öletni.”

A bukás után, mint ugyancsak Verancsics írja, a tüzes trónra ültetett Dózsaának fejét Zápolya levágatta: „Vigezetre osztán fejét viteté neki, és Szegedre küldé ajándékon a szegedi fejbírónak, kinek Pálffy Balázs neve vala.” Szerémi ezzel egybehangzón, rokonszenvét sem tagadva a kínzásokat — úgy mond — Szent György mártírhoz hasonlatos hősiességgel viselő Dózsa iránt, írta: „Es szeme láttára testvérét, Székely Gergelyt darabokra vágta, és azután bátyjával, Székely Györggyel együtt, akinek ez harmadik büntetése volt, lefejezték Szent Demeter vértanú napján. Es György fejét Szegedre küldték, mert ezek csatlakoztak hozzá.”

Szerémi szerint tehát azért küldte Zápolya Dózsa fejét Szegedre, mert a szegediek csatlakoztak hozzá. Verancsics iménti szövege azonban így folytatódik: „Mely Pálffy Balázs hites atyja vala nekik.” Dózsa életrajzírója, Márki Sándor a krónikásnak e mondatát kétesnek véli, s úgy értelmezi, hogy Dózsa örökbe fogadott fia lehetett a szegedi főbírónak. Szeged történetírója, Reizner János azt mondja, hogy Dózsa Szegeden töltötte ifjúságának egy részét, itt ügyességénél fogva Pálffy főbíró igen megkedvelte, és fiaul fogadta. Ez tehát még inkább megmagyarázza, miért küldte a levágott főt Zápolya Pálffy Balásznak.

Juhász Gyulát, Szeged költőjét, a helyi Dózsa-hagyomány számos versre ihlette. Az ő költői leleménye teremtetta meg Pálffy főbíró leányának alakját, s vele a versben sugallt, tragikus szerelem legendáját:

Fehér gyolcsban, sejtét éjben
— Fzerötszáz tizenégyben —
A kakas épp harmadszor szólt,
Dózsa feje Szegeden volt.

Pálffy bíró fölmentle,
Hajnal előtt sirba tette,
Lenn a sirban, némán, mélyen,
Alszik a fej vaksötétben.

Pálffy bíró Piros lánya
Hőfehér lón nemsokára,
Mint viola róza mellett,
Hervad ő is Dózsa mellett.

(Dózsa feje)

Am a költő számára nem csupán emberi tragédia jelképe Dózsa levágott feje, hanem a költemény megszületésekor — 1919 nyarán — merész tiltakozás is a Szegeden már fölülkerekedett ellenforradalommal szemben. Olyan eleven hagyományt idéz meg versében, amely az elbukott forradalmak ellenére, a fehérterror sötétjére biztosan elkövetkező hajnalt, fölpirkadó napot — ekkori költészetének gyakori motívumát — várja:

Ó, de néha éjten-éjjel,
Mikor csak a kakas éber,
Kigyul egy láng, mint az őrszem,
A szegedi temetőben.

Nézi más láng lobogását,
Földi tüzek égi mását,
Vár egy napot fölkelőben,
Régi magyar temetőben!

Juhász Gyula, a szegedi Dózsa-hagyomány ébren tartója és továbbfejlesztője, számos más költeményében (Dózsa után, Torozás stb.) idézi a vértanú parasztháború alakját; Ady mellett legtöbbször költészetünkben. A legtömörebb sokatmondással ebben az 1925-ben írott négysoros remekében:

Dózsa fejét itt adták át a földnek,
Mikor megjárta már a zord bitót.
De hallgat róla most a csöndes őskert.
Magyar titok. De még beszélni fog!

(Az alsóvárosi temetőben)

Az őskert — Juhász Gyula szava: az ősök kertjét, a temetőt jelenti. Az alsóvárosi őskert, mely máig Dózsa porait rejt, nem azonos a mai szeged-alsóvárosi temetővel, hanem egykoron a híres Havi Boldogasszony-templom körül terült el.

Talán itt kellene állnia Dózsa szegedi szobrának?

hagyva, Csáki után eredt, nyilván számított arra, hogy a zavarban Csanád várát is elfoglalhatja. Csáki várába zárkózott, de mikor látta, hogy Dózsa a falakon kívül épült terjedelmes várost felgyújtatta, s a papok házeit tüzzel-vassal pusztította, lemondott a felperzselt környékű vár védelméről. Néhány bizalmas emberével éjnek idején csónakba szállt, hogy a Maroson felfelé a még kevésbé veszélyeztetett aradi hegyekbe meneküljön. A kurucok azonban észrevették, nyomába eredtek, elfogták és Dózsa elé vezették. Báthorynak a szerencse jobban kedvezett. Ő a nagylaki csatában egy buzogányütéstől eszméletét veszítette. Mikor magához tért, egy közeli nádasba húzódott. Másnap hajnalban az elhagyott csatateret megpillantott egy legelésző lovat, arra felült, átúsztatott a Maroson, és baj nélkül hazaért Temesvárra. Csáky Miklóson kívül Ravaszdy Péter, Dóczy György, Torspaj Miklós és Telekdy István főurak is a felkelők hatalmába kerültek, akiket Dózsa kínos halálra (karóbahúzásra) ítélt, és ki is végeztetett. Lehet, hogy ezek a tények humánus szempontból nem menthetők, de egy forradalom közepette van magyarázatuk. Dózsa nevének említésekor tehát nincsen okunk jobban elborzadni, mint Robespierre-n, vagy a nemsokára verbosztott álló Szapolyaién. Dózsa magatartásának védője nem a történetírás, hanem az általános helyzet, mely a történeti események fejleménye volt. A történelemből ugyanis ki kell zárunk az angyalokat és ördögöket, mert abban csak emberek szerepelnek.

Taurinus
István

PARASZTI HÁBORÚ

Méltó Intelműl s hűségre tegyen tanúságot,
lándzsahegyen vitték a fejét feltűzve Szegedre.
1514—1519

Fordította: Geréb László

Sinka
István

GYÖRGY VEZÉR TÜZEKNEK SUTTOG

Most: átlátszó tenger a hazám,
tükör, s szemem táglalt bogarán
látom, hogy e tengerbe merül
a szabadság... Óh, tán egyedül
én sejttem: sok jobbágyudvaron
átsír egy nagy titkos fuvalom.
S lepkét látok: ingó lombra ül,
dongót hallok: zugva elrepül.
A szél hozza: suttoag valamit:
a galambdúc esti hangjait.

Látok, s látom: Gergely térdepel.
S míg bús fejét a bárd lopja el,
reá teszem tüzes tenyerem
vasszivredre, óh, történelem.
Érzek s érzem: iszonyú nagyok
a táncoló parasztagyalok.
Sebő most a vállamba harap
és sír szegény. Ő a nép, a nagy.
Elbotolt a maga igazán
s azt siratja... Meghalok, hazám!

Jankovich
Ferenc

CEGLÉD ÜNNEPÉRE

Cegléd népe, tudod te a szót, a zúgót, a magasztost:
szent ige lesz az köztünk, Dózsa mit égbe kiáltott,
álva az Alföld nagy piacán, körülötte özőnlő
népe, mint fölvert tenger, üvöltött:
Győz a szabadság!

Vérbe borult a szabadság napja, gyászba, koromba.
Sirt a nagy ének, s újra akadt hős szája. Kossuthja,
álva az Alföld nagy piacán, körülötte özőnlő
népe, mint fölvert tenger, üvöltött:
Győz a szabadság!

Akkor se győzött az: de ma újra, harmadik ízben,
a hatszáz éves Cegléd népe kiáltja újonnan,
hol tettekben a fűrt s a kalásznak tengere támadt,
régi kun öklök népe dalol fel a századok ormán:
Győz a szabadság!

Ilyés
Gyula

DÓZSA GYÖRGY BESZÉDE A CEGLÉDI PIACON

Ha a nemes útra indul,
ha megtér a hosszú útról,
mikor elmegy, mikor megjön,
sír a paraszt kint a földön.

Ha a nemes lakomázik,
ugrál vigan, parolázik,
lódít serleget a falra,
a paraszt jajdul föl arra.

Ha a nemes szomorkodik,
halálról ha gondolkodik,
térdre zötytyen, úgy bókoltat,
klastromot rak a papoknak,

akár búsul, akár vidul,
lány után ha kukurikul,
kezesíti köszöntőükkal,
fizetni a parasztnak kell.

Ha bőjtöl, ha házassodik,
ha beteg, ha szaporodik,
nyaka közé a parasztnak
újra új adót akasztanak.

Még akkora, mint az arasz,
nyögi terhét már a paraszt,
ér alig tizenkét tavaszt,
érzi ustorát a paraszt.

Ha a birtokán tanyázik,
lovat ugrat, agarászik,
míg csak a föld hátán lépdel
rajtuk jár sok háznépével.

Átkot hoz még halottnak is,
lopó, csaló, rabló, hamis,
fejére ha száll malaszt is,
a paraszt fizeti azt is.

Kis sorsomból magas polcra
léptem én világos dombra,
szertenéztem, hogy ott álltam,
mást se láttam a világban.

Nyíltott szájunk jajpanaszra?
dögölj, rúgtak a parasztba,
korbács pattant, a torokba
rekedt a szó, fojtogtva.

Na, nem értjük a beszédet!
Elég is ennyi testvérek,
balta, csép, már hadarólap
magyarázza igazunkat.

Vérszopó, dög, elég ennyi,
faskasféreg vallamennyi,
testvéreim, — hajlokát is,
széibe szórjuk a porát is!
Segél Krisztus minket!

Elképzelem, így szól s nagy bajszát törölve,
néz a futó égre, majd a zajló földre.
Homlokán a harag rőt koszorújával
s szinte tántorogva nehéz igazával
indul Temesvárra sülyledni jeltelen
szörnyű mocsaradba, magyar történelem!
S mint egy barát írta harcairól szólván:
nyomában ott tolong százhuszezer sátn.

A NAGYLAKI CSATA

Dózsa június 2-án indult el Ceglédre, és még aznap Várkonyinál átkelt a Tiszán. Június 5-én már Békés megyében volt. 8-án Gyula mellett táborozott, annak várát azonban nem támadta meg, mert délre, Temesvár felé iparkodott. 30 ezer főnyi hadát útközben harcra gyakorolta, és fegyverzetét is kiégszítette. Június 9-én Dózsa egyik alvezéré, Balogh Istvánt mintegy kétezer emberrel előre küldte, hogy Csanád körül gázlót keressen a Maroson. A révét Balogh már 10-én elfoglalta, de Báthory István temesi gróf és Csáki Miklós csanádi püspök vezérése alatt összegyűlt nemesek őt a folyó bal partján megtámadták, csapatában nagy pusztítást vittek véghez, a futókat a Marosba szorították, ahol szintén sokan halálukat lelték. Az urak tovább is üldözték a felkelőket, Apátfalvánál átkelve a folyó jobb partjára, Nagylakig kergettek őket, ahol táborot ütöttek. Mindez 1514. június 11-én történt. A hagyomány szerint az urak — Báthory, Csáki, Szokoly, a Jaksicsok stb. — vigan voltak a győzelem után. Hegedűk és sípok hangjainál Nagylak várában mulattak. Bőségesen ettek-ittak, s nem gondoltak a holnapra. Dózsa azonban, aki Balogh nyomában járt, Gyula felől már szintén a csatateret közelbe ért, s magához vette Balogh vért csa-

patának töredékeit is. Még aznap, június 14-én éjszaka, Nagylak és a mai Magyarcsanak között foglalt állást a csigai mezőn. Másnap hajnalban támadásba lendült. Legelőbb a Jaksicsok erődjének árkaik rőzsével megrakatta, és azt felgyújtatta, úgy-hogy a „bővében élvezett szerémi bor miatt” Báthory és a többi főúri vendég alig tudott megmenekülni. Bár a nemesi csapatok a felkelőknél kisebb számmal voltak, Báthory elfogadta a harcot a csigai térségen. Gyalogságát Dózsa lovassága már kezdetben megzavarta, s a kaszás parasztok is lendülettel harcoltak. A győzelem már-már az ő részükre hajlott, amikor Báthory ágyúi megdördültek, s ideig-óráig megfordították a hadiszerencse kerekét. A felkelők visszavonultak a nyugat felé eső parti erdőbe. Itt Dózsa újrarendezte, s eddig itt pihenő tartalékával meg erősítette, majd visszafordította seregét. A csata második fordulójában a parasztok olyan lendülettel harcoltak, hogy Csáki hadát megszalasztották. A püspök maradék katonáival együtt székhelyére, Csanádra menekült. Megfutamodása Báthory csapatát is megingatta. Lovasságát rövidesen tönkrevérték Dózsa katonái. Hogy dandára az utolsó emberig el nem pusztult, azt a beálló sötétségnek köszönhette. A győztes Dózsa a csatateret el-